

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОБРОВІЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Л. В. РУДИЧ

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Стабільність розвитку України значною мірою залежить від розвитку сільських територій і її складових компонентів. Зокрема сільські добровільні об'єднання громадян знаходяться у складному соціально-економічному становищі, що зумовлює інтерес до особливостей формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій. Мета статті – на основі аналізу існуючих наукових підходів і суспільної практики розкрити особливості формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій. Узагальнено специфіку діяльності добровільних об'єднань громадян сільських територій. Розкрито чинники формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій. Отже, окреслені вище явища засвідчують ускладнення процесів формування людського потенціалу, для застосування якого необхідно використати комплексний підхід, спрямований на підтримку сільського розвитку.

Ключові слова: сільські території, добровільні об'єднання громадян, людський потенціал добровільних об'єднань громадян сільських територій.

Стабільність розвитку України значною мірою залежить від розвитку сільських територій і її складових компонентів. Зокрема сільські добровільні об'єднання громадян знаходяться у складному соціально-економічному становищі через зміну існуючого тривалий час способу життя, недостатність коштів населення, безробіття, незадовільні умови праці та побуту, соціальну напруженість. Депопуляційні процеси охопили всю сільську територію, крім того, умови життя сільського населення набагато гірші, ніж у міського.

За таких обставин необхідні нові підходи до розв'язання проблем життєдіяльності населення сучасного села, зокрема формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій, що й обумовлює актуальність теми статті.

Дослідження людського потенціалу здійснювали відомі зарубіжні вчені: Г. Беккер, Т. Шульц, Е. Денісон, А. Маршал, М. Фрідман, Б. Чизвік, Д. Ромер, Д. Вейл, М. Кремер, Ю. Одегов.

Серед вітчизняних учених, праці яких присвячені формуванню і розвитку людського потенціалу, слід відзначити таких, як В. Антонюк, С. Бандур, Д. Богиня, О. Грішнова, М. Долішній, А. Колот, Т. Костишина, В. Лич, І. Кравченко, Г. Куліков, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Новікова, В. Новіков, С. Пирожков, В. Петюх, І. Петрова, М. Семикіна, Л. Семів, О. Стефанишин, А. Чухно, В. Шамота та ін.

Вищезазначені дослідники зосередили свою увагу на державному та регіональному рівнях цієї проблеми. Як показують дослідження, в сучасній економічній науці недостатньо глибоко розкриті особливості формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій.

Мета статті – на основі аналізу існуючих наукових підходів і суспільної практики розкрити особливості формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій. Відповідно до визначеної мети, основними завданнями є: 1) узагальнити специфіку діяльності добровільних об'єднань

громадян сільських територій; 2) розкрити чинники формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій.

Сільські території як поліелементні та поліфункціональні просторові утворення є соціальним суб'єктом, в управлінні яким беруть участь органи державної влади, органи місцевого самоврядування, бізнесові структури, громадські організації. Саме останні значною мірою обумовлюють процеси реформування сільськогосподарського сектора економіки.

Діяльність добровільних об'єднань громадян сільських територій має різноманітний характер: може бути спрямована на участь у розробленні державної політики, розвиток науки, культури, відродження духовних цінностей, розв'язання конкретних соціальних проблем окремих категорій і груп громадян, здійснення благодійної діяльності, охорону навколишнього природного середовища, зумовлюватися спільністю професійних та інших інтересів громадян тощо.

Дослідження показують, що значна частка добровільних об'єднань громадян належить саме кооперації, що представлена сукупністю кооперативів і їх асоціацій. Найбільш чисельною з-поміж інших видів української кооперації є споживча. Загалом, рівень кооперування (споживчою кооперацією) сільського населення України за 2005–2011 рр. у середньому становить 4,7 %.

З метою аналізу особливостей людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій пропонуємо засади його формування та використання розглядати крізь призму процесів і явищ, що відбуваються у середовищі життєдіяльності сільського населення. Такий підхід дозволить комплексно оцінити наслідки дії взаємопов'язаних факторів (демографічних, соціальних, екологічних та інших) та реально оцінити зміни, які відбуваються у сільській місцевості та як вони впливають на формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян.

Зовнішнім чинником досліджуваного явища є трансформація сільської поселенської мережі, головною ознакою якої є вимирання і деградація сіл. Зокрема, на кількісний показ-

ник людського потенціалу споживчої кооперації суттєво впливають демографічні процеси в сільській місцевості та структурні зміни в економіці країни. Також ці тенденції впливають на кількість населення, яке обслуговує споживча кооперація.

Дослідження показують, що демографічне становище в Україні є одним із найскладніших у Європі. Зокрема, з кінця 1993 р. розпочалися процеси депопуляції (природного скорочення населення), темпи якої зростають. У рамках цього процесу можемо констатувати, що в Україні:

1) один із найнижчих рівнів народжуваності у світі,

2) катастрофічно високий рівень смертності;

3) один із найнижчих в Європі рівень очікуваної тривалості життя.

Навіть у період економічного зростання Україна (проти 2000 р.) втратила 2,7 млн осіб – понад 5 % населення. А впродовж 2004–2011 рр. загальна чисельність населення скоротилася на 3,54 %. Кількість постійного населення України на 1 січня 2012 р. становила 45633,6 тис. осіб [1].

Такі тенденції беруть свій початок ще з 60-х рр. ХХ ст., коли сумарний коефіцієнт народжуваності знизився до рівня, який не забезпечує навіть простого відтворення поколінь. Негативні наслідки викликає і соціально-економічна ситуація в країні. Результатом цих процесів є високий рівень старіння населення України (і відповідно і смертності), низька питома вага жінок активного репродуктивного віку.

Негативна динаміка розподілу наявного населення за місцем проживання за 2005–2011 рр. показана в табл. 1.

При цьому необхідно відмітити, що темпи скорочення сільського населення перевищують аналогічні показники в містах.

Негативну динаміку зміни чисельності міського та сільського населення у відсотках співвідношення до попереднього року простежуємо на рис. 1.

Демографічна ситуація сільських територій обумовлена також міграційною активністю населення, зокрема людей молодого віку.

Таблиця 1

**Розподіл наявного населення за місцем проживання
за 2005–2011 рр. (на 1 грудня поточного року)**

Роки	Загальна чисельність населення України, осіб	Чисельність населення за місцем проживання, осіб		Зміни чисельності у відсотках до попереднього року, %		Зміни чисельності у відсотках до 2005 р., %	
		міське	сільське	міське	сільське	міське	сільське
2005	46958740	31886688	15072052	–	–	–	–
2006	46667646	31777753	14889893	0,34	1,21	0,76	2,66
2007	46398114	31678269	14719845	0,31	1,14	1,07	3,77
2008	46162805	31592542	14570263	0,27	1,02	1,34	4,75
2009	45982936	31531032	14451904	0,19	0,81	1,53	5,52
2010	45795911	31448057	14347854	0,26	0,72%	1,79	6,20
2011	45644419	31384743	14259676	0,20	0,6	1,99	6,78

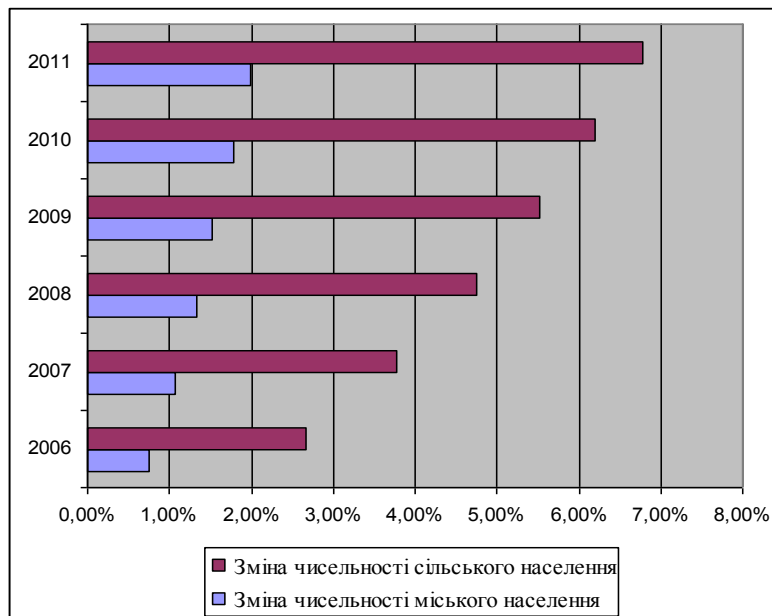

Рис. 1. Динаміка зміни чисельності міського та сільського населення за 2005–2011 рр. станом на 1 грудня поточного року

Недостатня кількість робочих місць сприяє міграції працездатного населення сільських територій у міста та за межі країни. Демографічні процеси також впливають на економічно активне населення у перспективі. Зокрема підвищення рівня старіння населення є причиною поступового переходу до депопуляції. Зазначені процеси призводять до занепаду й закриття багатьох закладів соціальної сфери сільської місцевості, що негативно впливає на формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій.

На формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських те-

риторій безпосередньо впливає специфіка зайнятості сільського населення, що зумовлена:

- домінуванням сільськогосподарського виробництва;
- сезонністю сільськогосподарських робіт, що, з одного боку, призводить до утворення тимчасових значних сезонних резервів праці, а з іншого – висуває додаткові потреби у робочій силі для деяких видів робіт;
- значною потребою у ручній праці, що зумовлює низьку продуктивність праці і, відповідно, її низьку конкурентоспроможність;
- низьким рівнем розвитку невиробничих галузей;

- обмеженістю видів діяльності, набору фахівців і підприємств, а також низькими можливостями кар'єрного росту, що зменшує можливості маневрування сільського трудового потенціалу;

- залежністю результатів виробництва від природнокліматичних умов;

- залежністю від споживчого попиту на продукти харчування;

- значною питомою вагою зайнятих у підсобному господарстві [2, с. 146].

Поряд із низьким рівнем зайнятості сільського населення спостерігається тенденція зменшення чисельності зайнятого населення в агропромисловому секторі економіки. В Україні за останні 10 років цей показник зменшився на 1,6 млн осіб, а кількість зайнятих в інших галузях виробництва та соціальній сфері села скоротилася майже на 1 млн осіб. Вивільнені з підприємств і організацій селяни вимушені працювати лише в особистих підсобних господарствах. Разом із зареєстрованими безробітними їх нараховується понад 2 млн осіб. Ще приблизно 1 млн осіб становлять приховані безробітні. За оцінками експертів Національного аграрного університету, рівень безробіття у сільській місцевості може бути на порядок вищим від офіційно зареєстрованого Держкомстатом і сягати 2,3 млн осіб працездатного віку [3].

Ключову роль у процесі формування людського потенціалу відіграє доступність і якість освіти. Відносно сільської місцевості спостерігаємо різке скорочення мережі дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Що позбавляє сільську дитину необхідних стартових можливостей. Разом з цим, демографічні тенденції обумовили скорочення фінансування Державної програми підвезення дітей до місця навчання. Негативно впливають на якість сільської освіти недостатня кількість кваліфікованих вчителів і нестача матеріально-технічного обладнання.

Важливим чинником покращення якості життя сільського населення є розвиток соціальної інфраструктури. Сьогодні у сільській місцевості об'єкти освіти здебільшого не мають сучасних технічних обладнань для навчання, необхідного педагогічного персона-

лу. Охоплення дитячими садочками у 2006 р. складало на селі лише 28 %, проти 68 % – у місті. Потенціал сільських дільничних лікарень щороку скорочується і лише у 2006 р. ця тенденція змінилася. За умов дуже низького рівня введення в експлуатацію установ культури форсовано старіють і зношуються основні фонди, збільшується число кількості, що закриваються. Чисельність закладів культури клубного типу у сільській місцевості скоротилася за період 2001–2006 рр. на 5 % (900 одиниць, а порівняно з 1990 р. – на 20 % [3].

Негативним явищем сучасного українського села, що є наслідком соціальних диспропорцій, є соціально-економічна депривація (від лат. *deprivatio* – позбавлення), тобто процес скорочення або позбавлення можливостей задоволення соціальних і економічних потреб [4, с. 187].

Виникнення депривації сільського населення в Україні зумовлене:

- скороченням сільського виробництва, що призвело до зменшення кількості робочих місць на селі та ліквідації роботодавців унаслідок реформування колективних сільськогосподарських підприємств;

- обмеженими можливостями працевлаштування і як наслідок поширення трудової міграції сільських мешканців;

- руйнуванням традиційного укладу життя та переходом до натурального господарства;

- скороченням сільського населення та демографічною кризою на селі, наслідком чого є ліквідація сільських населених пунктів (якщо у 2001 р. їх було 28621, у 2003 р. – 28612, то у 2006 р. – 28540, у 2007 – лише 28504 од.);

- згортанням соціальних програм розвитку села та інверсією соціальної організації сільських громад, що зумовило порушення соціальних зв'язків із усім суспільством;

- руйнуванням соціальної інфраструктури на селі, що мінімізує набір соціально-побутових послуг за місцем проживання;

- недостатньою розвиненістю транспортних комунікацій у сільській місцевості та високою вартістю транспортних послуг, що обмежує можливості трудової мобільності сільського населення;

• низьким рівнем оплати праці в аграрному секторі економіки [4, с. 188].

Практика показує, що соціально-економічні реформи сільських територій негативно позначилися на соціальному становищі населення. Негативно вплинули на соціально-психологічний стан сільського населення, а відповідно і на розвитку людського потенціалу. Поряд із цим найбільш вразливими аспектами для сільського населення є: рівень безробіття, бідність, пасивність людей, майже повна відсутність розваг, відсутність належного медичного обслуговування.

Сьогодні сільське населення найбільш ефективно використовує внутрішні ресурси самовиживання і несе особисту відповідальність за господарські результати своєї діяльності. За цих умов діють нові принципи взаємодії сільських домогосподарств, добровільних об'єднань громадян сільських територій і сільської спільноти.

Окреслені вище явища засвідчують ускладнення процесів формування людського потенціалу, що вимагає застосування комплексного підходу спрямованого на підтримку сільського розвитку. Зокрема вдосконалення соціально-трудової сфери та соціально-культурного мікроклімату села; модернізацію навчання; вдосконалення організаційних і правових основ сприяння сільській зайнятості; розвиток не-сільськогосподарської зайнятості.

Л. В. Рудич (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Современные аспекты формирования человеческого потенциала добровольных объединений граждан сельских территорий.**

Аннотация. Стабильность развития Украины в значительной степени зависит от развития сельских территорий и ее составляющих компонентов. В частности сельские добровольные объединения граждан находятся в сложном социально-экономическом положении, что обуславливает интерес к особенностям формирования человеческого потенциала добровольных объединений граждан сельских территорий. Цель статьи – на основе анализа существующих научных подходов и общественной жизни раскрыть особенности формирования человеческого потенциала добровольных объединений граждан сельских территорий. Обзор специфики деятельности добровольных объединений граждан сельских территорий. Раскрыты факторы формирования человеческого потенциала добровольных объединений граждан сельских территорий. Обозначенные выше явления свидетельствуют об усложнении процессов формирования человеческого потенциала, требует применения комплексного подхода, направленного на поддержку сельского развития.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. Міга В. К. Трудовий потенціал аграрного сектора та проблеми ринку робочої сили на селі / В. К. Міга // Вісник ЛАДУ: Економіка АПК. – 2000. – № 7 (1). – С. 145–149.
3. Щодо рівня соціального розвитку сільських територій та життя сільського населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Desember/16.htm>. – Назва з екрана.
4. Калугина З. И. Депривация сообществ в условиях несостоятельности сельскохозяйственных предприятий / З. И. Калугина // Регион: экономика и социология. – 2007. – № 1. – С. 186–195.
5. Кузьмак О. І. Особливості формування та використання сільського трудового потенціалу [Електронний ресурс] / О. І. Кузьмак. – Режим доступу: <http://rstu.rv.ua/metods/asp/vd/v39ek21.doc>. – Назва з екрана.
6. Лендел М. А. Трудовий потенціалі села в умовах становлення ринкової економіки / М. А. Лендел, Г. В. Войтенко. – Ужгород: Карпати, 2006. – 240 с.
7. Павлов О. І. Сільські території як об'єкт наукового дослідження [Електронний ресурс] / О. І. Павлов // Державне будівництво. – 2006. – № 1. – Режим доступу: http://www.kbua.p.kharkov.ua/e-book/n_1_2006/index.html. – Назва з екрана.

Ключевые слова: сельские территории, добровольные объединения граждан, человеческий потенциал добровольных объединений граждан сельских территорий.

L. V. Rudych (Poltava University of Economics and Trade). **Modern aspects of the formation of human potential voluntary associations of citizens of rural areas.**

Summary. The stability of Ukraine is largely dependent on the development of rural areas and its components. In particular village voluntary associations of citizens in difficult socio-economic situation, hence the interest in the features of formation of human potential voluntary associations of citizens of rural areas. Based on an analysis of existing scientific approaches and social life reveal the peculiarities of the formation of human potential voluntary associations of citizens of rural areas. Summarized-specificsofvoluntary associations of citizens of rural areas. Solved factors shaping human potential voluntary associations of citizens of rural areas. outlinedabovephenomena demonstrate complexity of the formation of human potential, which requires an integrated approach aimed at supporting rural development.

Keywords: Rural areas, voluntary association of citizens, human potential voluntary associations of citizens of rural areas.